

כי עבדי הם

כי עבדי הם אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד: (ויקרא כה מב).¹

כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים אני ה' אלהיכם: (ויקרא כה נה).²

אבן עזרא ויקרא פרק כה פסוק מב

וטעם כי עבדי הם - כי אני קניתיים מבית עבדים.³

מדרש אגדה (בובר) שמות פרשת משפטים פרק כא סימן ב

"כי תקנה עבד עברי". פתח במשפט עבד עברי, לפי שהיו עבדים במצרים, ופדאם הקב"ה ונתן להם חירות. לפיכך צוה לישראל בראשונה שלא לשעבד באחיו בפרך ולא לשעבדו לדורות, כי אם עד השנה השביעית, שנאמר: "כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד" (ויקרא כה מב). לפיכך פתח במשפט עבד עברי.⁴

ספרא בהר פרשה ו ד"ה פרשה ו

(א) כי עבדי הם, שְׁטָרִי קדם עליהם ראשון. אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים - על תניי שלא ימכר ממכרת עבד. דבר אחר: לא ימכרו ממכרת עבד שלא יעמידנו בסמטא ויעמידם על אבן המקח.⁵

(ב) לא תרדה בו בפרך, שלא תאמר בו: הֲחָם את הכוס הזה והוא אינו צריך, הֲצִין לי את הכוס והוא אינו צריך, עדור תחת הגפן עד שאבוא. שמא תאמר לצורך עצמי אני עושה, והרי הדבר מסור ללב, שנאמר: "ויראת מאלהיך", הא כל דבר שהוא מסור ללב נאמר בו "ויראת מאלהיך".⁶

מסכת בבא מציעא דף י עמוד א

¹ לפי פשוטו של מקרא, פסוק זה מדבר על עבד עברי שיוצא לחופשי ביובל, אפילו אם עדיין לא שלמו שש שנות עבדותו (שזה החידוש כאן בהשוואה עם פרשת משפטים, ראה רש"י) וגם אם שלמו שש שנותיו והוא בחר להירצע ולהיות עבד עולם, היובל מוציא אותו לחירות בכל מקרה, כמו גאולת שדות ובתים שנשנו בפרשיות הקודמות.

² לפי פשוטו של מקרא, פסוק זה מדבר על ישראל שנמכר לעבד לגוי (גר תושב) שמצווה לפדותו ולא להניחו בעבדות - "לא לדחות אבן אחר הנופל" (ערכין ל ע"ב). וכדברי פירוש רמב"ן כאן: "והיא מצות עשה לכל ישראל שנגאל אותו ... וטעם המצווה ברור, כדי שלא ייטמע וילמד ממעשיהם". אך הדרשות שנביא להלן מפליגות מעבר לפשט, כפי שנראה.

³ הקב"ה הוציא אותנו ממצרים ובכך הוא קנה אותנו ואנו עבדיו. "שטרי עליהם" (רש"י, מדרש ספרא להלן). ורמב"ן בעשרת הדברות מקשר את "מבית עבדים" עם "עבדי הם" וזה לשונו: "אנכי ה' אלהיך ... אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים - שהיו עומדים במצרים בבית עבדים, שבויים לפרעה. ואמר להם זה שהם חייבין שיהיה השם הגדול והנכבד והנורא הזה להם לאלהים, שיעבדוהו, כי הוא פדה אותם מעבדות מצרים, כטעם עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים". אז אנחנו "חייבים לקב"ה" וכעת אנו עבדיו ולא עבדי פרעה, אנחנו "בני כושיים" שלו ולא של מצרים (ראה פירוש רד"ק לפסוק "הלוא כבני כושיים אתם לי בני ישראל" (עמוס ט ז)). מה משמעות הדבר? מה בין עבדות בשר ודם לעבדות הקב"ה? מה נשתנתה העבדות הזו מכל העבדויות? האם זו רק 'הצהרת כוונות' נאה או שיש ל'עבדי הם' גם משמעויות להלכה?

⁴ הסיבה לפתיחת מערכת המשפטים והדינים, מיד לאחר מתן תורה, בדין עבד עברי, היא תזכורת כפולה למי שהיה עבד ויצא לחירות וכעת הוא בעל נכסים כולל עבדים: שיזכור את מוצאו וייחוסו ויזכור שהכל הם עבדים לקב"ה. שינהג עם עבדיו באופן הוגן ואנושי ושישחרר אותם בבוא העת. פתיחת דיני משפטים בדין עבד עברי מסמלת שהתורה לא מנסה ליצור חיים אידיליים המנותקים מהמציאות (דאז). יש עבדות בעולם של אז ואין להתעלם ממנה. צריך רק להזכיר לכולם את "עבדי הם". שים לב לשילוב שהמדרש עושה כאן בין דין עבד שמכרוהו בית דין (בפרשת משפטים) ובין דין עבד עברי שמכר את עצמו בפרשתנו. שניהם "עבדי הם". ראה דברינו פתח במשפט עבד עברי וכן [אוזן ששמעה בסנין](#) בפרשת משפטים.

⁵ ראה מסכת עבדים פרק ב הלכה ז: "הנמכר בגניבתו לא ימכר לא בשוק ולא באיטליס". וברמב"ם הלכות עבדים פרק א הלכה ה: "אחד המוכר את עצמו או שמכרוהו בית דין אינו נמכר בפרהסיא על אבן המקח ולא בסימטא כדרך שהעבדים נמכרין, שנאמר: לא ימכרו ממכרת עבד. אינו נמכר אלא בצנעה ודרך כבוד".

⁶ מדרש ספרא קושר את "עבדי הם" עם "ממכרת עבד" ועם "לא תרדה בו בפרך" שבפסוק הסמוך. ובהמשך שם הוא שואל: "שמא תאמרו הואיל ואסרת לנו את כל אילו, במה נשתמש?" ראה בהמשך דבריו שם שצריך היה למצוא פתרון לבעיית העבודה וכוח האדם בזמן ההוא ועדיף בכלל שהעבדים יהיו "מאת הגויים אשר סביבותיכם" ולא מהכנענים שבארץ. אבל עבד עברי - "עבדי הם" ולכן גם אם אין מנוס וצריך "שמישהו יעשה את העבודה השחורה", יש לעשות זאת במקסימום אנושיות ובמינימום השפלה. בלי טרטורים והפגנת אדנות. לשמור על צלם אנוש גם בדיוטות הנמוכות של החברה האנושית שלעתים אין מנוס מהם.

אמר רב: פועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום! ... דכתיב: "כי לי בני ישראל עבדים" - עבדי הם, ולא עבדים לעבדים.⁷

ירושלמי בבא מציעא פרק ו דף יא עמוד א

רב אמר: "כי לי בני ישראל עבדים" - אין ישראל קונין זה את זה. א"ר יוחנן: עבד עברי היא מתניתא.⁸

מסכת קידושין דף כב עמוד ב

רבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה כמין חומר⁹: מה נשתנה אוזן מכל אברים שבגוף?¹⁰ אמר הקב"ה: אוזן ששמעה קולי על הר סיני בשעה שאמרתי: "כי לי בני ישראל עבדים" - ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה אדון לעצמו¹¹ - ירצע.¹²

ורבי שמעון בר רבי היה דורש את המקרא הזה כמין חומר: מה נשתנה דלת ומזוזה מכל כלים שבבית?¹³ אמר הקב"ה: דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים, בשעה שפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי "כי לי בני ישראל עבדים" - ולא עבדים לעבדים, והוצאתים מעבדות לחירות, והלך זה וקנה אדון לעצמו - ירצע בפניהם.¹⁴

⁷ וכן הוא בגמרא בבא קמא קטז ע"ב, בבא מציעא עז ע"א ועוד. וכך נפסק להלכה בבית יוסף חושן משפט סימן שלג: "פועל יכול לחזור בו אפילו קיבל כבר דמי שכירותו ואין המעות בידו לשלם לבעל הבית. אפילו הכי, יכול לחזור בו והמעות חוב עליה". כל זה, בפועל שכיר, אבל לא בקבלן (שם) ולא בשותפים "שהם משועבדים זה לזה" (שו"ת אורח משפט ח"מ סימן כא, ראה שם שהביא גם את המקרים של מלמד, רב ומלך: "מלמד, נראה מדברי הפוסקים דיכול לחזור ... ולא דמי כלל רבנות למלמדות, דעיקר כוונת התורה שלא יהיה אדם מישראל משועבד בדרך שפלות לזולתו משום שעבדי הם וראוי שיהיו מכובדים, א"כ גם במלמד שייך זה ... משא"כ ענין עבדות הרבנות שאין דבר בישראל בזמן הגלות מכובד מזה, איך נאמר שזה נכלל בכלל עבדי הם? הרי הוא כבוד גדול ולא זלזול, והרי גם מלך נקרא עבד לעם הזה וכביכול הקב"ה הכתיב על עצמו מי מושל בי צדיק ... וחז"ל אמרו אמר הקב"ה בתי נתתי לכם כביכול כאילו נמכרתי עמה ... וק"ו לבשר ודם שזהו כבוד גדול לו שזכה לעבודה קדושה כזאת. ומי זה שיוכל לומר שבכהאי גוונא יהיה יכול לחזור בו מטעם עבדי הם?! לא יעלה על הדעת כלל וכלל"). נחזור לענייננו, משמעות ראשונה של "כי לי בני ישראל עבדים" היא לעניין יחסי עבודה. אין הפועל משועבד לבעל הבית והוא יכול לחזור בו בכל רגע (חוץ ממלאכת דבר האבד ומקרים מיוחדים אחרים. נושא זה נידון בהרחבה בספרות ההלכה והשו"ת עד ימינו ולא נאריך בכך).

⁸ הדיון כאן הוא על המשנה: "השוכר את האומנין וחזרו בהן ידן לתחתונה, אם בעל הבית חזר בו ידו לתחתונה. כל המשנה ידו לתחתונה וכל החזור בו ידו לתחתונה" (בבא מציעא פרק ו משנה ב). רב יוחנן מעמיד את המִשְׁנָה בדין קבלן "שדינו כעבד עברי" (פני משה) ולכן אין הוא יכול לחזור בו, כשם שבעל הבית לא יכול לחזור בו. אבל רב, לשיטתו שכבר ראינו בבבלי לעיל, סבור שמדובר בפועל, שעובד לפי שעות, לפיכך הוא יכול לחזור בו. ומה הטעם? "כי לי בני ישראל עבדים" - עבדי הם ולא עבדים לעבדים. משמע, פועל שאינו עבד, נהנה גם הוא מהפסוק שלנו "עבדי הם". אלא שהירושלמי משתמש בביטוי אחר: "כי לי בני ישראל עבדים" - אין ישראל קונים זה את זה. נראה שהבדל לשוני זה של הירושלמי הוא על מנת להרחיב את הדין מעבד לפועל. "עבדי הם" אצל עבד עברי, הוא בדין שחרור ביובל ושאר הלכות של אי התעמרות שראינו ונראה. אבל אצל פועל, "עבדי הם" הוא בדין שיכול לחזור בו בכל עת ויחזיר את הכסף. האם לא הרחיק רב לכת במשיכת הביטוי לעבודת בשכירות שבה יש מעין חוזה בין שני הצדדים, חוזה שנעשה ברצון? נראה שבתי הדין לעבודה שבמרבית המקרים פוסקים לטובת העובד כנגד בעל הבית, ישמחו להסתמך על דינו של רב. ולא רק בעבד עברי כמו ספרא לעיל (בהערה 6), אלא בכל עובד ופועל, גם גוי (שמטפלים היום בהורינו).

⁹ בפירוש ביטוי זה נחלקו הפרשנים וסוכמו הדעות השונות בעיונים של שטיינזלץ על הדף. רש"י מפרש שחומר הוא צרור מרגליות (מחרוזת), או בושם, היינו, פירוש נאה אבל לא בהכרח פשט הפסוק: כמין חומר - כדרשה נאה. רס"ג מסביר "חומר" מלשון חומרה, היינו דרשה מחמירה כמעין "קל וחומר". תוספות והערות מסבירים ש"חומר" בא מערבית ופירושו: מעשה. הדרשה בנויה על מעשה שאירע (שהעבד ביקש להירצע במקרה זה). ראה מקבילה לביטוי זה בגמרא סוטה טו ע"א בדיון על מנחת סוטה שרבן גמליאל אומר שם לחכמים שחולקים עליו: "סופרים, הניחו לי ואדרשנה כמין חומר". ובתוספתא בבא קמא ז ג: "חמישה דברים היה רבן יוחנן בן זכאי אומרן כמין חומר": מפני מה גלו ישראל לבבל יותר מכל הארצות כולם, מה ההבדל בין לוחות שניים וראשונים ועוד. ובכל מקרה, ביטוי זה כנראה דומה לביטוי "דורשי חמורות" (ברכות כד ע"א, פסחים נד ע"א, חולין קלד ע"ב).

¹⁰ השאלה היא: למה רוצעים (חורטים את סמל העבדות) בעבד עברי שלא רוצה לצאת לחופשי אחרי שש שנים, דווקא באוזן ולא באיבר אחר?

¹¹ ובמקבילה בתוספתא בבא קמא פרק ז הלכה ה הנוסח הוא: "ופרק ממנו עול שמים והמליך עליו עול בשר ודם".

¹² דין עבד עברי שנרצע הוא בספר שמות, פרשת משפטים, אבל הסיבה והנימוק לכך ניתנים כאן בספר ויקרא, בפרשתנו: "כי לי בני ישראל עבדים". הקשר לפרשת בהר הוא מעניין במיוחד וחוזר לדברי המדרש ורש"י מתחילת הפרשה: "וידבר ה' אל משה בהר סיני - מה ענין שמיטה אצל הר סיני?". ראה דברינו [שמיטה אצל הר סיני](#) בפרשה זו. אולי הדרשן מבין שכותרת זו היא לפרשה כולה והפסוק: "כי לי בני ישראל עבדים ... כי עבדי הם" מחובר לפסוק "וידבר ה' אל משה בהר סיני". אמנם כל המצוות נאמרו בסני, כפי תשובת המדרש לשאלה "מה ענין שמיטה אצל הר סיני", אך לא בכולן זה נאמר במפורש. וכאן "אוזן ששמעה קולי בשעה שאמרתי כי לי בני ישראל עבדים" בגלל שהפסוק כתוב בפרשת בהר שנאמרה בהר סיני. זה ייחודו של דין עבד שנרצע. הקשר לפי רבן יוחנן בן זכאי הוא ישירות למעמד הר סיני ומתן תורה: "חרות על הלוחות - אל תקרא חרות אלא חירות, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה" (אבות ו ב). וזה שמע זאת על הר סיני ובחר בעבדות.

¹³ פעולת הרציעה נעשית ע"י הצמדת האוזן למזוזה (המשקוף) שבדלת והשאלה היא: מדוע דווקא כנגד הדלת?

¹⁴ ר' שמעון ברבי מדגיש לא את האיבר בגוף שנרצע, אלא דווקא את המקום והמעמד: הדלת והמשקוף. והקשר הוא ליציאת מצרים הקודמת למתן תורה. אבל היכן שמעו ביציאת מצרים "כי לי בני ישראל עבדים"? מדוע אין הוא מביא פסוק מספר שמות כמו "והוצאתי את עמי ישראל וכו', אלא חוזר לפסוק שבפרשתנו? המאיר עינינו יבורך. כך או כך, שני הדרשנים, רבן יוחנן בן זכאי ור' שמעון ברבי, משתמשים בפסוק "כי לי בני ישראל עבדים" על מנת להעצים את חטאו של עבד שנרצע (או נמכר לגוי), אבל הפרשיות שלנו מלמדות שגם אחרי חטא חומר כזה, יש תיקון: "גאולה תהיה לך" - בפדיון או ביובל. "לא דוחים אבן אחר הנופל". (ראה קידושין טו ע"א). עדיין "עבדי הם". ראה דברינו [אוזן ששמעה בסני](#) בפרשת משפטים.

ירושלמי מסכת קידושין פרק א דף נט עמוד ד

שאלו התלמידים את רבן יוחנן בן זכאי מה ראה העבד הזה לירצע באזנו יותר מכל איבריו? אמר להן: אוזן ששמעה מהר סיני: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני"15 ופירקה מעליה עול מלכות שמים וקיבלה עליה עול בשר ודם, אוזן ששמעה לפני הר סיני "כי לי בני ישראל עבדים" והלך זה וקנה אדון אחר, לפיכך תבוא האוזן ותירצע לפי שלא שמר מה ששמעה אזנו.16

אבות דרבי נתן נוסח ב פרק מד

ישראל נקראו עבדים, שנאמר: "כי לי בני ישראל עבדים" ומלאכי השרת נקראו עבדים, שנאמר: "הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה" (איוב ד יח). ואין את יודע איזה חביב זה מזה. כשהוא אומר: "כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים" - ישראל אתם חביבין לפני יותר ממלאכי השרת.17

ספרי במדבר פסקא קטו ד"ה למען תזכרו

למה מזכירים יציאת מצרים על כל מצוה ומצוה? משל למה הדבר דומה? למלך שנשבה בן אוהבו, וכשפדאו, לא פדאו לשום בן חורין אלא לשום עבד. שאם יגזור ולא יהיה מקבל עליו, יאמר לו: עבדי אתה! כיון שנכנס למדינה, אמר לו: נעול לי סנדליי וטול לפני כלים להוליך לבית המרחץ. התחיל הבן ההוא מנתק. הוציא עליו שטר ואמר לו: עבדי אתה. כך, כשפדה הקב"ה את זרע אברהם אוהבו, לא פדאם לשום בנים, אלא לשום עבדים. כשיגזור ולא יהיו מקבלים עליהם, יאמר להם: עבדי אתם. כיון שיצאו למדבר, התחיל לגזור עליהם מקצת מצוות קלות ומקצת מצוות חמורות, כגון: שבת ועריות ופילין. התחילו ישראל להיות מנתקים. אמר להם: עבדי אתם, על מנת כן פדיתי אתכם, על מנת שאהיה גוזר ואתם מקיימים.18

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מס' דנזיקין משפטים פרשה יח

חביבין הגרים שבכל מקום הוא מכנן כישאל; נקראו בני ישראל עבדים, שנאמר: "כי לי בני ישראל עבדים", ונקראו גרים עבדים, שנאמר: "לאהבה את שם ה' להיות לו לעבדים" (ישעיה נו ו).19

ילקוט שמעוני תורה פרשת בהר רמז תרסז

¹⁵ שהוא אחד משני הדברות ששמעו ישראל ישירות מפי הגבורה (מכות כד ע"א, הוריות ח ע"א ועוד). אבל יש גם דעות אחרות, שאת כל עשרת הדברות שמעו בני ישראל מפי הגבורה (מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ט, שיר השירים רבה א).

¹⁶ בנוסח הירושלמי, הפסוק הראשון שמביא רבי יוחנן בן זכאי הוא "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" וגם כשהוא מביא את הפסוק שמובא בבבלי "כי לי בני ישראל עבדים", הדגש הוא על עניין העבודה הזרה. לא סתם "אוזן ששמעה כי לי בני ישראל עבדים" ולא קיימה את הציווי ("לא שמר מה ששמעה אזנו"), אלא אוזן ששמעה אבל לא הבינה את מהות העניין, שעבודת היא עבודה זרה ועבודה זרה היא עבדות ומי שנמכר לעבד עובר על הציווי "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני".

¹⁷ שבמלאכים לא כתוב "מלאכי" אלא "מלאכיו" בגוף שלישי. ובמדרש תנאים לדברים פרק יד: "בני ישראל נקראו בנים ... מלאכי השרת נקראו בנים ... אבל איני יודע איזה מהן חביב? תלמוד לומר: (שמות ד כב) ואמרת אל פרעה כה אמר ה' **בני בכורי ישראל**. ישראל נקראו עבדים: כי עבדי הם (ויקרא כה מב) ומלאכי שרת נקראו עבדים: הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה (איוב ד יח) אבל איני יודע איזה מהן חביב? תלמוד לומר: כי לי בני ישראל עבדים". מדרשים רבים משווים ומעריכים את בני האדם מול המלאכים (ראה למשל דברינו בשביעי של פסח **מעשה ידי טובעים בים**), אבל כאן נראה שהרעיון קשור בעבודה זרה בהמשך לירושלמי הנ"ל. עבדות לה' פירושה קשר ישיר וללא שום מתווך. ראה אבן עזרא שדורש את הסמיכות של פסוק נה המסיים את פרק כו (שעליו אנו דנים) עם הפסוק הראשון בפרק כו "לא תעשו לכם אלילים" וזה לשונו: "ויתכן להיות טעם לא תעשו לכם אלילים - בעבור שאמר עבדי הם (ויקרא כה נה), ואחר שהם עבדי, יעבדו אותי לבדי ולא אחרים". ראה גם בשו"ת זכרון יהודה (לרבי יהודה בן הרא"ש, גרמניה-ספרד, מאה 13-14) סימן צא: "שאינו מזל לישראל, שאין מסורין ביד מושל ושוטר ולא ביד כוכב ומזל אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו הוא מולך עלינו ואנחנו עבדיו, כענין שכתוב: כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא של אחר". עבדות לה' היא שחרור מוחלט מעבודה זרה ומאמונות טפלות מכל סוג. ראה דברינו **המכה האחת עשרה** וכן משכו וקחו לכם, בפרשת בא).

¹⁸ שאלנו מדרש זה מתוך דברינו **עבד שמכרו רבו** בתשעה באב. כאן אמנם לא נזכר הביטוי "עבדי הם" שהוא לשון המקרא, אלא "עבדי אתם" שהוא לשון המדרש. אבל המסר הוא ברור. להיות עבד לה' זה לא רק זכויות וחביבות וכו', אלא גם חובות ומצוות מהן קלות ומהן חמורות (ראה "כמין חומר" לעיל). בני ישראל לא יכולים לקנות זה את זה (הירושלמי לעיל) ואין להם בעלות זה על זה. גם לא על הגרים כדלהלן. אבל כלפי הקב"ה אין זה כך. כלפי הקב"ה זו עבדות עולם, אין יציאה ביובל ואין שטרי שחרור. השווה את הביטוי "הוציא עליו שטר ואמר לו: עבדי אתה" עם "שטרי קדם עליהם ראשון" בספרא לעיל. וכן: "נעול לי סנדליי וטול לפני כלים להוליך לבית המרחץ" כן, עם: "החם את הכוס הזה והוא אינו צריך, הציץ לי את הכוס והוא אינו צריך, עזור תחת הגפן עד שאבוא" בספרא. נראה שמדרש ספרי זה משוחח עם הספרא לעיל. אפילו הסימות בספרא: "שנאמר: "ויראת מאלהיך", יכולה לקבל משמעות כפולה: אחת בספרא בין אדם מישראל לאדם מישראל והשנייה בספרי בין עם ישראל והקב"ה.

¹⁹ ראה שם מדרשים רבים לעניין היחס לגר: "חביבין הגרים שבכל מקום הוא מזהיר עליהם, "וגר לא תלחץ", "וגר תונה", "ואהבתם את הגר" וכו'. אבל כאן ההשוואה היא דרך המפלט הנמוך - העבדות. הגר הוא עבד? כולנו עבדים! ראה מקבילה במסכת גרים פרק ד הלכה ב. ראה דברינו **כולנו גרים** בחג השבועות.

... תנו רבנן: "ושב אל משפחתו" ... רבי מאיר אומר: אף הוא שב למה שהוחזקו אבותיו, ואל אחוזת אבותיו – כאבותיו. וכן בגולתו, כשהוא אומר "ישוב" – לרבות את הרוצח ... כדתנאי: ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו, לארץ אחוזתו ... רבי מאיר אומר: אף הוא שב למה שהוחזקו אבותיו ...

"כי עבדי הם" – שטרי קודם עליהם ראשון. "אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים", על תנאי כך הוצאתי אותם מארץ מצרים, שלא ימכרו ממכרת עבד.²⁰

מדרש תהלים (בובר) מזמור קיט ד"ה לך אני

"לך אני הושיעני כי פקודיך דרשתי" (תהלים קיט צד) - אמרו ישראל להקב"ה: יכולה היא פרה לחרוש בבי נירין?²¹ לא כך אמרת: "כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם" (ויקרא כה נה)! - לך אני הושיעני. וכן הוא אומר: "פדני מעושק אדם" (תהלים קיט קלד). לכך נאמר: "לך אני הושיעני."²²

במדבר רבה טז כז

אמר הקב"ה: כביכול, אדם קונה לו עבד שיהא העבד נוטל הפנס ומאיר לקונו. ואני לא עשיתי כן, אלא אתם עבדי, שנאמר: "כי לי בני ישראל עבדים" ואני נוטל את הפנס ומאיר לכם.²³

דבר אחר: בנוהג שבעולם, אדם קונה עבד שאם יצא לדרך יהא עבדו קודם ומתקן לו איטימסייה.²⁴ ואני לא עשיתי כן, אלא אתם עבדי ואני הייתי מתקן לכם איטימסייה, שנאמר: "וארון ברית ה' נוסע לפניו ... לתור להם מנוחה" (במדבר י לג).²⁵

מדרש תהלים (בובר) מזמור קיג

"הללויה הללו עבדי ה'" (תהלים קיג א) ... אתה מוצא עשרים וששה דורות משברא הקב"ה את עולמו עד שיצאו ישראל ממצרים, ולא אמרו הלל, עד שיצאו משיעבוד מצרים, שהיה של טיט ולבנים ואמרו הלל. ואימתי אמרו? בשעת מכות בכורות. עמד פרעה והלך אצל משה ואהרן בלילה ... ואמר להם: קומו צאו מתוך עמי ...²⁶ אמרו לו: מבקש אתה לכלות המכה הזאת? אמור: הרי אתם בני חורין, הרי אתם ברשותכם, ואין אתם עבדי, אלא עבדי ה'. התחיל פרעה צווח ואומר: לשעבר הייתם עבדי, אבל עכשיו הרי אתם בני חורין, הרי אתם ברשותכם, הרי

²⁰ חזרונו ל"שטרי ראשון" של הספרא. פשוטו של המדרש הוא שיציאת מצרים היא השטר הראשון וכל שעבוד שיבוא מכאן ואילך, בין לפרט ובין לכלל, מבוטל מול שטר יציאת מצרים. אבל אפשר גם להוסיף "מים שלנו" ולדרוש את הדרש. השטר של הקב"ה הוא שטר היסוד של חירות האדם וכבודו, עוד טרם יציאת מצרים. בני ישראל כשיצאו ממצרים חזרו ל"שטר הראשון" של היותם בני אברהם יצחק ויעקב שהיו בני חורין. וגם מעבר לכך. יש שטר (זכות) יסוד לכל אדם אפילו לרוצח (רוצח בשגגה יש להדגיש שגולה לעיר המקלט). לכל אדם יש את ה"שטר הראשון" של "בצלם אלהים עשה את האדם" ויש לו תקנה כימי אדם הראשון טרם הרצח הראשון. מן הראוי אגב להדגיש שהמקור של מדרש זה הוא בגמרא מכות יג ע"א שם נמצא רק חלקו הראשון. הדגשת הסמיכות והקישור ל"עבדי הם" היא, כך נראה של בעל הילק"ש ומשם שאבנו גם אנו את "המים שלנו".

²¹ בשני שדות שונים בו זמנית?

²² שהגלות, השעבוד והצרות מפריעים בעבודת ה'. אי אפשר להיות עבד לשני אדונים. ראה רד"ק תהלים כה יז: "צרות לבבי הרחיבו. הרחיבו הצרות מושבם בלבי, כלומר כי רבות הן. ובאמרו כי הצרות הרחיבו הוא דרך צחות. לכן אני צועק אליך: ממצוקותי הוציאני, שתוציאני ממצוקותי, שאני נלכד בהן, כי אם לבבי נלכד במצוקות וצרות לא יהיה לבבי פנוי לעבודתך". ראה פירושו גם בתהלים לו יב: "אל תבואני רגל גאווה, רגל האויבים הבאים בגאווה לטרדני במלחמה, ולא אהיה פנוי לעבודת האל". זאת ועוד, הקב"ה מביטחנו שמי שישעבד אותנו כאילו משעבד אותנו – ראה ספרא בפרשתנו ו ט: "כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים - על תנאי שלא ישעבדו בהם. אני ה' אלהיהם מה תלמוד לומר? מלמד שכל המשתעבד בהם למטן מעלין עליו כאילו משתעבד למעלה". אבל עם ישראל מסתפק בכך שיסיר מעליו את עול השעבוד ולא יצטרך לחרוש בשני נירים. הסר מעלינו את ניר השעבוד למלכויות ואנו נשמח להתרכז בניר של עבודת ה' ולהיות עבדי ה'.

²³ מאיר להם בעמוד האש ההולך לפני מחנה ישראל כפי שמסיים במקבילה במדרש תנחומא (בובר) פרשת שלח: " ... ואני הייתי נוטל את הפנס ומאיר להם, שנאמר: וה' הולך לפניו יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם (שמות יג כא)". לאברהם נאמר: "התהלך לפניי ... בוא והאיר לי בפניי" (בראשית רבה ל י) ובמנורה: "תאירו לפני" – דברינו [למעשה ידך תכסוף, נר תמיד](#) ועוד. וכאן לכאורה ההפך. אבל הפרשנים מבארים שלא כמדורש. ראה רבי בחיי בן אשר בראשית יז א: "התהלך לפני - תהיה נמשך לעבודתו". ורד"ק שם: "התהלך לפני - כתרומתו פלח קדמי, פירוש: עבוד לפני עבודה אשר אצורך".

²⁴ מקום ללון, מתכנן מראש היכן ילון בלילה.

²⁵ וכן הוא בדרשות רבות על הפסוקים של הענן והארון שהיו הולכים לפני המחנה. אבל מכיוון מוטיב העבודות, אנו נזכרים בכל הדרשות של "קנה עבד - קנה אדון לעצמו", כגון בקידושין כ ע"א: "שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר, אתה שותה יין וישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכים והוא ישן על גבי התבן, מכאן אמרו: כל הקונה עבד עברי, כקונה אדון לעצמו". והקב"ה הרי קנה לו עבדים עבריים! שים לב למקבילה של "קנה אדון לעצמו" שבקידושין (בבלי וירושלמי) המדברים בגנות העבד הנרצע מול "אני מאיר לכם" שכאן. בין עבד ה' ובין אדונו (א-ד-נ-י) יש יחסי גומלין, כמו אצל אברהם אבינו, פעם זה משרת את זה ופעם ההפך. זו עבודת ה' שהיא בהפך גמור מעבודת בשר ודם.

²⁶ ראה בקטע שהשמטנו שמה ואהרון אומרים לפרעה: "וכי גנבים אנו שנלך בלילה? בבוקר אנו יוצאין".

אתם עבדי ה' וצריכים אתם להללו שאתם עבדיו, שנאמר: "הללויה הללו עבדי ה'". וכן הוא אומר: "כי לי בני ישראל עבדים" (ויקרא כה נה), וכן הוא אומר: "השיר יהיה לכם כליל התקדש חגי" (ישעיה ל כט).²⁷

שבת שלום
מחלקי המים

"עבדי הזמן- עבדי עבדים הם, עבד ה' הוא לבד חופשי

על כן מבקש כל אנוש חלקו, חלקי ה' אמרה נפשי" - ר' יהודה הלוי.

מים אחרונים: אוהבי הדרשות החסידיות מוזמנים לעיין בדבריו הנמלצים של ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב, מחבר הספר דרך פקודיך, על הפסוק השני שהבאנו בראש דברינו, איזה "טעם יש לכוון" בפסוק זה: "להיות שהוציא ד' את עמו ישראל ממצרים לחירות עולם להיות לו לעבדים, והנה מי שלקחו המלך לעבודתו ועשהו חפשי מכל מיני אנגריא כדי שיהיה רק פנוי לעבודתו ולעשות רצונו, הנה מי אשר יערב אל לבו ליקח את העבד המלך²⁸ הזה וישתמש בו בעבודת או ימכרהו ממכרת עבד לאחרים, בוודאי מתחייב ראשו למלך".

²⁷ אז צריכים לא לשכוח בסוף גם להודות על העבודות המיוחדות הזו שזכינו לה שמתחילה במתן תנאים מינימליים גם לשכבות החברתיות הנמוכות ביותר (לא יעמידו על אבן המקח), המשכה בשחרור מעבודה זרה, בחוקי עבודה ומערכת חברתית מתקנת, ביחס לזר (לגר), שיקום פושעים (רוצח) ופסגתה בעבודת ה' של הללויה. ואם נשכח חו"ח ולא נזכר את העבודות/חירות שזכינו לה, יבואו הגויים ויזכירו לנו לעשות כן! אמנם, משה ואהרון שמים את הדברים בפי פרעה. אבל חשוב היה להם שהדברים יישמעו מפיו, חשוב היה לקבל את "רשותו" של פרעה. וסוף דבר, פרעה הוא שאומר: "לשעבר הייתם עבדי, אבל עכשיו הרי אתם בני חורין, הרי אתם ברשותכם, הרי אתם עבדי ה' וצריכים אתם להלל". ראה דברינו [ויצא אל אחיו](#) בפרשת שמות שפרעה הוא שנתן לבני ישראל את השבת. השבת היא תנאי ראשון ל"עבדי הם".

²⁸ עבד המלך.